

М. ШКЯЛЁНАК. Сынтэза беларускае гісторыі
/наводле праф. М. Доўнар-Запольскага/

Хто в Беларусі, хоць крыху знаемы з досьледамі над роднай гісторыяй, не спаткаўся з прозьвішчам праф. Доўнар-Запольскага, вялікім і дарагім ня толькі для беларускага гісторыка, але наагул для кожнага Беларуса! Праф. Доўнар-Запольскі - гэта запраўды наша гордасць. Працы яго, прысьвечаныя гісторыі Беларусі ад найдаўнейшых часоў, ведамы загранічнаму навуковаму сьвету. Няўтомны працаўнік, праф. Доўнар-Запольскі выпуаціў у сьвет шмат капітальных працаў у мове расейскай і беларускай аб сваёй бацькаўшчыне - Беларусі. Але ня толькі ў гэтым зьмяшчаецца яго заслуга ў беларускай гісторыі, як навуцы. Шмат хто з ведамых гісторыкаў пісаў аб мінувшчыне Беларусі, аднак значэньне іх есьць куды меншае. Заслуга праф. Доўнар-Запольскага галоўная ў тым, што ен першы палажыў фундамэнт сынтэзы беларускай гісторыі і вывёў асновы яе будучага прыгожага будынку. Бязупынныя студыі над мінувшчынай свайго народу дазволілі праф. Доўнар-Запольскаму дасканальна апанаваць гістарычны матэрыял і зірнуць, калі так скажам, з птушынага ўзьлету на беларускую мінувшчыну. Беларускім гісторыкам астаецца толькі ісьці шляхам, паказаным праф. Доўнар-Запольскім. Ясна, што гэты шлях патрабуе яшчэ ачысткі, магчыма, што ў некаторых мясцох яго трэба будзе выпраставаць, але кірунак яго есьць ужо азначаны. А гэта самае галоўнае.

Гэтая сынтэза нашае мінувшчыны выражана ў працы паважанага прафэсара "Асновы дзяржаўнасці Беларусі", хоць думкі скондэнсаваныя ў ей ня трудна знайсці ўва ўсіх яго працах манаграфічных.

Пазнаемімся із зьместам разгляданай працы. На пачатку трэба зацеміць, што праца гэта зьявілася ў пэрыяд расейскай рэвалюцыі, калі ўсе народы б. расейскай Імпэрыі, а ў іх ліку і Беларусь, імкнуліся да збудаваньня собскае гаспадарственасці, калі паўставалі Польшча, Латвія, Літва, Чэхаславацкія і Інш. новыя дзяржавы. Вось жа праф. Доўнар-Запольскі падаў гістарычны аснов да будаванай тады ў Менску беларускае гаспадарственасці і адначасна выказаў і свой погляд на беларускую гісторыю, даючы яе кароткі сынтэтычны агляд.

Спыніўшыся над этнографічным абшарам, займаным беларускім народам, праф. Доўнар-Запольскі кажа:

"Беларуская нацыянальнасьць шчыльна жыве на гэтым абшары, а ў яе асяродзьдзі як кроплі спатыкаюцца Іншыя нацыянальнасьці, згрупава-

ныя пераважна ў гарадах і мястэчках, і прадстаўляючыя сабой наплыўшы элемент".

Гаворачы як-бы аб прычыне, выклікаўшай яго працу, праф. Доўнар Запольскі кажа:

"Нярэдка чуюцца як бы няпэўныя і сумліўныя галасы, ці беларуская нацыянальнасьць можа тварыць асобнае самастойнае гаспадарства, або, прынамся, увайсці як фэдэратыўная частка ў саюз гаспадарстваў. Гэтыя няпэўнасці і сумлевы апіраюцца на няведаньні роднай гісторыі і на недастатковай ацэне культурнае трываласьці беларускага народу".

А далей пераходзячы да сьнтэзы нашай гісторыі зацямлівае:

"Часам наўна выказваюць сумлеў, што беларускага гаспадарства ня было. Гэта правільна: пад гэкім назовам гаспадарства ня было, як ня было да паўстаньня гаспадарства Італьянскага, бэльгійскага і г.д. Але беларуская нацыянальнасьць прадстаўляе сабой моцна збудаванае гаспадарства Із плямёнаў Літоўскай Русі, г.э. тэй часткі Русі, каторую абыймала Літоўскае Княства. І Беларусь, як зараз пабачым, адносна нядаўна згубіла азнакі быўшае сваёй гаспадарственнасьці, моцнай, трывалай, якая адрозьнівалася гэкімі асновамі разьвіцьця, якімі мы можам толькі гардзіцца... Асновы гаспадарственнай самастойнасьці глыбака заложаны ў беларускай нацыянальнасьці і апіраюцца на дзейніках гістарычных, этнографічных, лінгвістычных і эканамічных. Гэтыя дзейнікі захварбоўвалі ўсю гісторыю Беларусі" ...

Далей праф. Доўнар-Запольскі выказвае пагляд, які ўсё больш здабывае прыхільнікаў у навуцы, што:

"Беларусы зьяўляюцца амаль адзіным славянскім племенем, за выняткам хіба палікаў, якое здаўна жыве ў сваёй старонцы, ніскуль сюды ня прыходзіла і ня ўбрала ў сябе чужых элементаў. Дзеля гэтага Беларусы паводле гістарычных і этнаграфічных асаблівасьцяў зьяўляюцца найбольш чыстым славянскім племенем".

Гэтым самым праф. Доўнар-Запольскі адкідае пагляд аб прыходзе беларускіх пляменаў з "агульна-славянскай", або "агульнарускай" прарадзімы. Гаворачы аб асноўнай рысы ў вадношаньні Беларусаў да сваё гаспадарственнасьці ў мінуўшчыне, аўтар кажа:

"Імкненьне да гаспадарственнай самастойнасьці, уменьне бараніць гэтую самастойнасьць, імкненьне да свабоднага дэмакратычнага ладу, зьяўляюцца аснаўной рыскай гістарычнае мінуўшчыны беларускага народу. І мы ня ведаем другога славянскага племені, у якога-б гэтая рыска натоўкі яўна праяўлялася, як у нашых продкаў."

Гэта вельмі важная агульная тэза, да якой праф. Доўнар-Запольскі дайшоў у сваіх студыях. У далейшых разважаньнях праф. Доўнар-Запольскі

робіць памылку, калі вылічае Крывічоў, Дрыгавічоў і Радзімічоў, як беларускія плямены, а не ўспамінае аб Вяцічах і Северанах. Але тады, калі аўтар пісаў разгляданую працу, ня было яшчэ досьледаў праф. Рас-таргуева і Інш., даказаўшых беларускасьць гэтых пляменаў. Ідучы-ж за навейшымі працамі, беларускія гісторыкі павінны абняць сваім зацікаў-леньнем Севершчыну і, зразумела, Іскоўшчыну, як заселеную Крывічамі. З гледзішча гістарычнага разьвіцьця беларускае гаспадарственнасьці праф. Доўнар-Запольскі разрозьнівае пачаткава Існаваньне трох сама-стойных беларускіх гаспадарстваў: Полацкага, Смаленскага і Турава-Пінскага, падчыркваючы, як характэрную азнаку, Існаваньне ў Полац ку асобнай ад кіеўскай дынастыі - Рогваладавічаў. Пераходзячы да гэнэзы - Вялікага Княства Белар.-Літоўскага, праф. Доўнар-Запольскі адкідае распаўсюджаную тэорыю аб г.зв. "літоўскіх падбоях", паводле якой вя-лікае Княства было ўбудавана шляхам падбою этнографічна-літоўскім элемэнтам беларускіх гаспадарстваў:

"Гэтак гістарычная навука рашуча зьбівае ўсе азнакі заваяваньня беларускіх земляў літоўскім князем".

Працес злучэньня беларускіх земляў адбываўся дабравольна - шляхам умоваў, або жанітва князёў. Выказаная тут думка нязвычайна характэр-ная і смелая. Але апошнія досьледы ў поўнай ступені яе пацьвярджаюць. Археалёгічныя раскопкі ў Горадні, ведзеныя польскім архэалёгам Ёдкоў-скім / *Jodkowski* / пацьвярджаюць, што Існавала магутнае беларускае горадзенскае княства над Нёманам, якое было ў сутычнасьці з беларускім Наваградкам. У гэтых княствах паўстаў новы беларускі цэнтр, зь якім злучыліся на аснове шырокае фэдэрацыі Іншыя беларускія гаспадарствы, творачы адну дзяржаву.

Праводзячы далейшую сынтэзу, праф. М. Доўнар-Запольскі паклікаецца на цэлы рад аргумэнтаў, якія даказваюць беларускі характар новага гаспадарства. Аргумэнты гэтыя мы абмінаем, бо яны есьць агульна ведамыя ўсім, хто хоць павярхоўна знаемы з нашай гісторыяй.

На прыкладах Казіміра, Аляксандра, Жыгімонта Казіміравіча, Жыгі-монта Аўгуста праф. Доўнар-Запольскі апірае сваю тэзу, што і Палякі выбіралі нашых гаспадароў сваімі каралямі і што гэта персанальная вунія ні ў чым не нарушала суверэннасьці Вялікага Княства. Не нарушала гэтай суверэннасьці і Люблінская вунія 1569 г., бо гэта быў дагавор роўных з роўнымі.

Прычыны заняпаду беларускай гаспадарственнасьці праф. Доўнар-За-польскі бачыць у Берасьцейскай рэлігійнай вуніі 1595 г., якая пры-

нясла ў Беларусь рэлігійную вайну. Гэта вайна нішчыла ўсе сілы народу. Побач з гэтым пачаліся польскія ўплывы на беларускую шляхту і маннатаў. Гандаль і прамысловасць заняпалі, сялянства, дзякуючы ўзросту шляхоцкіх прывілеяў, трапіла ў поўную залежнасць ад паноў. Беларуская мова ўступала паступова месца польскай або лацінскай.

Аднак, калі вышэйшыя слаі насельніцтва паддаваліся полёнiзацыі, дык сялянства і ў значнай ступені мяшчанства ўпорыста баранілі свайго права на самастойнае рэлігійна-нацыянальнае жыццё.

Калі Беларусь трапіла пад Расею, у ей пачалі ўвадзіцца расейскія парады. Расейскі рэжым змагаўся з палітычнымі ўплывамі апалячанай шляхты, палітыкуючым каталіцызмам, аднак, кажа праф. Доўнар-Запольскі:

"Гэта барацьба вялася наўдала, груба і несистэматычна. Расейскі ўрад амаль да 60 гадоў дрэнна разумеў, што ен мае справу з беларускім краем. Ен не дагадваўся, ды па сутнасці кірунку сваёй палітыкі і ня мог аперціся на дэмакратычныя элементы: на сялянства і мяшчанства. Дзеля гэтага, як нi дзіўна, полёнiзацыя і пад Расеяй мела вялізарныя поступы, бо расейскі ўрад паспеў адтаўкнуць ад сябе ўсе тыя элементы, якія адзначаліся беларускім нацыянальным духам".

Гэткая палітыка зьнеахвоціла да сябе Беларусаў і таму яны, імкнучыся да вызвалення ад расейскага рэжыму, прымалі актыўны ўдзел у паўстаннях 1831 і 1863 гг.

Характарызуючы асновы гаспадарственнага і сацыяльнага ладу Беларусі, праф. Доўнар-Запольскі піша гэтак:

"Найдаўнейшы перыяд гісторыі Беларусі характарызуецца панаваннем дэмакратычных ідэяў у сацыяльным і гаспадарственным ладзе. Найвышэйшую ўладу мела веча, якое выбірала князеў. Клясавага падзелу ня было, панавала ідэя роўнасці".

Гэтакі парадак існаваў да пачатку XVI ст., калі дыферэнцыяцыя сацыяльных клясаў, ішоўшая з Польшчы і этнаграфічнай Літвы, падзяліла і беларускае грамадзянства на тры клясы: шляхту, мяшчанства і сялянства. Гаспадарственны лад Беларуска-Літоўскае дзяржавы праф. Доўнар-Запольскі характарызуе, як рэспубліканскі, з выбіраным на ўсе жыццё прэзідэнтам, званым вялікім князем, гаспадаром. Гэты лад вытварыўся шляхам рэвалюцыі даўнейшага вечавага парадку. На гэтыя дэмакратычныя парады Беларусі зьвярнуў вялікую ўвагу расейскі рэжым. У Б. расейскай Імпэрыі ня было правiнцыі, да якой урад аднаслўва-бі гэтак ваража, як да Беларусі. Расейскі ўрад зьліквідаваў дасюльнешняе школьніцтва і ўзамен фактычна ня даў нічога. Гэткаія меры расейскага ўраду спрычыніліся да далейшае полёнiзацыі беларускае Інтэлігенцыі, бо

Усе выдатнейшыя адзінкi, якiя iмкнуліся да палiтычнае свабоды, да-лучаліся да польскага руху, скуль чакалі хутчэйшага вызвалення. Пагардліва адносячыся да сялянства i мяшчанства, расейскі рэжым не даваў магчымасці да развіцця нашай iнтэлігенцыi. Тым, што выходзілі з гэтых чыста беларускіх клясаў, не давалі працы ў краі, а высылалі ў глыбіню Расеі. У Беларусь наплывалі вялікарускія ўрадоўцы.

Змагаючыся з беларускай культурай i яе прадстаўнікамi, расейскі ўрад iнстыктыўна або i сьведама разумеў самастойнасць гэтай культуры i баяўся яе.

А запраўды, з культурнага гледзішча беларуская нацыянальнасць - кажа паважаны аўтар - можа з гордасцю ўспамінаць сваю мiнуўшчыну. Праф. Доўнар-Запольскі вылічае вялікіх прадстаўнікоў беларускай культуры, пачынаючы ад XII ст., у галiне асветы, лiтаратуры, права, над чым мы ня будзем спыняцца, бо гэтыя квэстыя есць ведамай шырэйшаму беларускаму грамадзянству i ня толькі беларускіму. Рэлігійнае змаганьне аслабіла, праўда, развіццё самабытнай беларускай культуры, але, кажа аўтар:

"Важна тое, што беларускі народ перанес гэту пару змаганьня i ў значнай ступені гарады ды ўсе сялянства асталіся вернымі сваёй нацыянальнасці. Брацтвы далі вытрывалы прыклад змаганьня за сваю нацыянальнасць. Яны абаранілі беларускую культуру, лiтаратуру, асвету i беражна давалі нацыянальныя традыцыі, пачуццё нацыянальнае самабытнасці да пачатку XIX ст., калі рэлігійная барацьба згубіла свой сэнс".

Беларуская культура на працягу навейшай сваёй гiсторыі мела шмат стратаў, узбагачваючы польскую i расейскую. Касцюшка, Сыракомля, Крашэўскі; Адам Міцкевіч /дададзём ад сябе - Дастаеўскі/ - гэта па паходжаньню Беларусы, якiя працавалі на карысць чужых культур.

iдэя беларускага адраджэння набрала асаблівага размаху ад 80 гадоў мiн. стагоддзя, ня гледзячы на вялізарныя перашкоды з боку ўлады. Адраджалася беларуская лiтаратура, iдэя беларускае гаспадарственнасці. Усе гэта паказвае:

"на жывучасць беларускай нацыянальнасці"...

У канцы сваёй працы праф. Доўнар-Запольскі, сумуючы выснавы, кажа, што гiсторыя беларускага народу есць бліскучым доказам iснаванья яго гаспадарственнай самастойнасці, яго вырабленай стагоддзямi культуры, лiтаратуры, этнографічнай i языковай апрычонасці. Упорыстае-ж змаганьне беларускага народу за сваю нацыянальнасць сьведчыць аб жывучасці, пругкасці i здольнасці яго да ўсебаковага развіцця.

Гэтак выглядае сынтэза беларускай Гісторыі паводле глыбокага яе даследчыка праф. М. Доўнар-Запольскага. Апрача ўспомніных вышэй засьцярогаў, да яе нічога ня можна дадаць. З прыемнасьцю трэба толькі адцеміць, што беларускія гісторыкі ў сваіх досьледах пайшлі па шляху паказанаму гэтым вялікім нашым вучоным, якога справядліва можна назваць бацькам беларускае гісторыі, як навукі.

х х х

Карыстаючыся з аказіі, падаем, што Мітрафан Доўнар-Запольскі да расейскае рэвалюцыі быў прафэсарам Кіеўскага Унівэрсытэту Імя сьв. Уладзіміра, а калі ў Б. С. С. Р., у Менску, паўстаў Беларускі Дзяржаўны Унівэрсытэт, ен перанесься сюды. Аднак, калі ў Б. С. С. Р. пачалася русыфікацыя, маскоўскія ўлады высялілі яго з Беларусі. У вапашніх гадох Масква загадала перачыркнуць дасюленія працы беларускіх гісторыкаў, як шкодныя. Гісторыю Беларусі маюць напісаць маскоўцы, або іхнія найміты, у якой мае быць даккзана, што беларускі народ толькі тады пачаў "шчасьліва" разьвівацца, калі трапіў пад Расею. Гэтае "шчасьлівае" разьвіцьце ен заўдзячвае апені "старэйшага брата" - вялікага расейскага народу. Аб гэтым новых "асновах" да гісторыі Беларусі шырака піша між іншым "Літаратура і Мастацтва". Гэта новая "гісторыя" Беларусі павінна зьмясьціцца ў рамках агульна-расейскае гісторыі і мае быць доказам адзінасьці імкненьняў народаў С. С. С. Р., а так жа палітычнае і культурнае перавагі "старэйшага брата" - расейскага народу. Аляксандра Неўскі, цар Іван III, Пётра I маюць быць і героямі Беларусі.

Гэтак мае быць "перараблена" наша гісторыя, каб быць у згодзе з камуністычна-расейскай палітычнай доктрынай. Трэба адзначыць, што нават царскі рэжым не адважваўся на падобны цыннізм.